

GELENEĞİN DİRİLİŞİ NAZAN BEKİROĞLU'NUN YUSUF İLE ZÜLEYHA'SI

Ülkü Eliuz*

Özet: Gelenek, bireyi çözülmekten, dağılmaktan, anlamsızlaşmaktan ve değersizleşmekten kurtaran oluşturu ve yapıcı bir kaynaktır. Modernizm ise, gelenek temeli üzerinde şekillenen bir ilerleme, gelişim, atılım ve aydınlanma bütünüdür. Gelenek ve modernizm sürecinde varlık bulan Nazan Bekiroğlu'nun *Yusuf ile Züleyha* adlı yapıtı, üst anlatı niteliğindeki *Kur'an-ı Kerim*'deki Yusuf suresi ve gönderge metin olan Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha* mesnevisinden hareketle yapılan bir yeni'den yazma / yeni'den yaratma çabasıdır.

Eski'nin zamansal ve mekânsal sınırlamalarının aşıldığı Nazan Bekiroğlu'nun *Yusuf ile Züleyha*'sında, kültürel bellek mekânları metinsel arketip niteliğindedir. Sanatkâr, yeni yaratımlara açık geleneksel hayatı ve bu hayata ait değerler manzumesini modernize ederek postmodern biçimin donanımlarında sağlam bir biçimsel kurgu ile yeni'den yazar. Bireyin hayat yolculuğunun aşk izleği merkezli anlatıldığı bu yeni'den kurgulama çabası için anıştırma, öykünme (pastiş), biçimsel dönüşüm, anlatı içinde anlatı ve genişletme (laugmentation) gibi metinler arası teknikleri kullanır. Bu yazınsal atılım, hem içerik hem biçim ödünçlemesi ile postmodern bir metnin oluşumuna da imkân sağlar.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, modernizm, postmodernizm, metinler arası, birey, yeni'den yazma, yeni'den yaratma.

THE REVIVAL OF THE TRADITIONAL YUSUF AND ZÜLEYHA BY NAZAN BEKİROĞLU

Abstract: While traditions are a formative and constructive source preventing individuals from being decomposed, disintegrated, devalued and meaningless, modernism is the sum of all improvements, developments and enlightenments made on the basis of traditions. Produced in the periods of traditionalism and modernism, *Yusuf and Züleyha* by Nazan Bekiroğlu is a process of recreation and rewriting based upon the *Yusuf Sura* in the *Kuran-ı Kerim* as the primary text and *Yusuf u Zuleyha* by Hamdullah Hamdi as a reference text.

* Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

** Bu çalışma, Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu (16-18 Mayıs 2006 Trabzon Türk Ocakları- Trabzon)'nda bildiri olarak sunulmuş, ancak yayımlanmamıştır.

Settings of cultural memory in Yusuf and Zuleyha by Bekiroğlu, in which time and space limitations of the olden times were extended, have the qualities of a textual archetype. The novelist depicts the traditional life style, which is open to new recreations, by modernizing it and all of its traditional values in the form of a structural fiction. In the novel, which centers on the sense of love experienced by the individual person during his life time, Bekiroğlu uses such textual techniques as augmentation, story-telling in a story, pastiche, allusion and formal transformation. This literary text is also a post-modern text in terms of its contents and formal borrowings from the past.

Keywords: Tradition, modernism, post-modernism, intertextual, individual, re-writing, re-creating.

GİRİŞ: GELENEK - MODERNİTE

İç dinamizmi ve sürekliliği ile organik bir birlik niteliğindeki gelenek, zamana ve uzama yayılmış deneyimsel dizgeler bütünüdür.

Hafızanın ayak sesleri ile varlığını sürdüren gelenek, belli ilkelere ve sabiteler bağlamında evrilen, gelişen, yeni biçim ve kapsam alanlarında bireysel ve toplumsal tarihi şekillendiren imge değerlerden oluşur: "Birçok temel bağdaşmadan oluşan gelenek, toplumda ortak kimlik yaratıcı değerler manzumesi olarak"¹ kuşaklararası bir aktarımdır. Salt düne ait bir çerçeve olmayan gelenek, bugüne ve geleceğe yönelik projeleri de içerir ki, bu bağlamda modernite ile aynı düzlemde yer alır ve modernite gibi ilerleme, gelişim, akıl, aydınlanma, özgürlük bağdaşımında "fert ve toplum hayatını bütün yönleriyle düzenleyen bir sisteme"² dönüşür: "Büyük geleneklerin özündeki fikir şudur: Hakikatin aranmasındaki amaç nihai olarak gene hakikata erişmektir."³ Modernite ile çatışma içerisinde değildir, birleştirici öz güç olarak modernitenin temelini oluşturur ve geleneğin varlığı, ileriye dönük atılımları güçlendirir. Çünkü "Modernlik gelenekle bütün bağların koparılması anlamına gelmediği gibi, tarihin en güçlü modern sesleri, en güçlü geleneklerden doğmuştur."⁴ Kendi olma sorunsalı ile yüzleşen ve kendini kurma aşamasındaki bireyi, dolayısıyla toplumu kontrol edici bir mekanizma hâlindeki gelenek, "bilinçli öz yaratım süreci"⁵ ne⁵ ait izlekler ile beslenir.

Sanat, bir yeniden diriliş mitidir. Geçmişi yeniden kurmak, bugüne anlam katmak için kaçınılmazdır. "Geçmişi muhafaza güdüsü, insanın kendi benliğini muhafaza güdüsünün bir parçasıdır."⁶ Postmodernizm, evrensel süreç içerisinde değişen bireyin kendini bulması, kendini yeniden kurması ve varoluş kaynaklarına, "soylu başlangıçlara dönme miti(nin)"⁷ gerekliliğini önceler ki, bu durumda geçmişle bağların kurulması elzem olur. Modern hayatın bizden

aldığı değerleri sorgulamak, elimizden alınanlara uzanmak, varoluş kaynaklarımıza dönmek, büyüü bozulan hayatta yaşamaya çalışmak ve geçmişin büyüünü şimdiye taşımak isteyen postmodernizmin asıl kaynaklarından biri de gelenektir. 'Kendin ol' çağrısının bir yansıması olan postmodernizm, eskiyi güncelleştirerek bireyi çözülmekten, dağılmaktan, anlamsızlaşmaktan, değersizleşmekten kurtarır ki, bu işlevi onu gelenek ile buluşturur.

GELENEK VE MODERNİTE SÜRECİNDE POSTMODERN BİR YENİ'DEN YAZMA: NAZAN BEKİROĞLU'NUN YUSUF İLE ZÜLEYHA'SI

Hayatın kutsal büyüünü sanatın yaratıcı gücüyle buluşturan Nazan Bekiroğlu, mensubu olduğu geleneğin iç dinamizmini, evrim süreçlerini, kırılma noktalarını, esnekliğini kurgusal düzlemde modern kültürün normları ile bütünleyen özgün bir sanatkârdır. Gelenek ile modernitenin buluştuğu yapıtlarında, kendi düşüne gerçeklik kazandırmaya çalışan sanatkâr, varoluşsal yitimlere dur diyebilme ereğindedir.

"Aynı ve tek bir öğretinin iki yüzü"⁸ konumundaki geleneğin epistemik yeniden inşa ile yaşatılabileceğinin metinleştiği Nazan Bekiroğlu'nun *Yusuf ile Züleyha*⁹ adlı yapıtı, gelenek- modernizm buluşmasında varlık bulan postmodern bir yeni'den yazma / yeniden yaratma çabasının sonucudur. Geleneği hayatiyetten yoksun bir miras olarak görmeyen yazar, Doğu ve Batı edebiyatlarında evrensel bir izlek olarak işlenen *Yusuf ile Züleyha* öyküsünü, metinler arası yöntemde kurgular. Muazzam derecede renkli, karmaşık ve kapsamlı olan bu mirası, kolektif deneyimlerin ışığında içselleştirir. "Kültürel bellek mekânlarının"¹⁰ yok olma tehdidine karşı çıkan bu yazınsal atılım, hem içerik hem biçim ödünçlemesi ile postmodern bir metnin oluşumuna imkân sağlar.

Ebedî ve edebî anlamda ülküsel bir tasarım olarak kurgulanan *Yusuf ile Züleyha* yapıtı, üç kutsal kitap *Kur'an-ı Kerim* (Yusuf suresi- XII. sure), *İncil* (Resullerin İşleri- bab 7), *Tevrat* (Tekvin- bab 0-50) da yer alan evrensel bir öyküdür. Bireyin sonsuz hayat yolculuğunun aşk izleği merkezli anlatıldığı bu öykü, günümüze kadar gerek Doğu gerek Batı edebiyatından pek çok sanatkâr tarafından yeni'den yazılır. Sabit ve değişmez bir doğası olmayan bireye ait hiç bitmeyen değerleri aktaran bu yaratım deneyimleri, geçmişin, şimdi'nin, belleğin ve bireysel özdeşliğin devamlılığını sağlar.

Bu yapısal çözümleme, "kıssaların en güzeli, kıssaların en hoşu, bütün kıssaların en iyisi ya da anlatılacak şeylerin en iyisi ve hikâyelerin en güzeli"¹¹ olarak nitelenen *Kur'an-ı Kerim'*deki Yusuf suresi¹² ve metnin Türk edebiyatındaki en tanınmış örneği olan Hamdullah Hamdi'nin 15. yüzyılda kaleme aldığı 6241 beyitten oluşan *Yusuf u Züleyha*¹³ mesnevisi ile Nazan Bekiroğlu'nun *Yusuf ile Züleyha* anlatısının, gelenek-içi parametrelerin kuramsal ve yöntemsel kullanımları bağlamında metinler arası incelenmesinden oluşmaktadır.

Nazan Bekiroğlu, kendini yaratma ve yeni'den kurma çabası içerisindeki bireyin süreklilik bilincini, dilsel, duyuşsal, ulusal ve geleneksel göndergeler ile sentezleyerek metnini kurar. Yazarın "*ideal ebedî bir tasarımı*"¹⁴ olan bu yapıt, geleneğin aşılması değil, kaynak olarak kullanılacak bir birikim şeklinde algılanması gerektiğini göstergesidir. Bireye ve topluma ait değerler dizgesinin irdelendiği anlatıda, öz'e / kendine dönüşün beşerî aşktan ilahî aşka ulaşma bağlamındaki yansımalarına da dikkat çekilir.

Metinler arası yöntemlerden anıştırma, öykünme (pastiş), biçimsel dönüşüm, anlatı içinde anlatı ve genişletme (laugmentation) tekniklerinin kullanıldığı *Yusuf ile Züleyha* metni, üst anlatı niteliğindeki *Kur'an-ı Kerim'*deki Yusuf suresi ve gönderge metin olan Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha* mesnevisinden hareketle yapılan bir yeni'den kurgulamadır. Böylece, "*palempsest*"¹⁵ (eski bir imge) olan *Yusuf ile Züleyha* öyküsünün, yeni bir yazınsal metin oluşturma yönünde metinler arası görüngüye kavuştuğu görülür; zira "metinler arasılık terimi bir (ya da birkaç) gösterge dizgesinin bir başkasıyla transpozisyonu (yeniden konumlandırılması) anlamına gelir."¹⁶ Düz anlam değil, yan anlamlar dizgesi üzerinde şekillenen eski imgenin, yeni bir metnin imgesini şekillendirmesi post-modern anlatının vazgeçilmez olgularındandır. Metinler arasılık, "bir sözce içinde sözce, bir ileti içinde ileti, bir sözce üzerine sözce"¹⁷ olan bir alıntı edimidir: "Alıntı, bilinçli, istemli bir anımsamadır. Başka metne ait bir kesit yeni bir metne sokularak yeni bir anlam yüklenir. Bir söylem biriminin başka bir söylemde yinelenmesi olan alıntı ile yalın bir söylemler arası / metinler arası ilişki kurulur."¹⁸ Aynı geleneğin içerisinde söylemsel izlekler ve tinsel bağıntıda buluşan Hamdullah Hamdi ve Nazan Bekiroğlu'na ait yapıtlar, adından / başlığından başlayarak diğer bütün içeriksel benzerleri gibi alıntılardan oluşur: "Yazmak, yeniden yazmaktır. Her yazı işi bir kolaj, yorum ve alıntıdır."¹⁹ Bu metinlerde, yazılmış yazmanın zorluğuna rağmen, ortak metin olan *Kur'an-ı Kerim'*deki

Yusuf suresi ile ilişki içerisinde bir yeni'leme gayreti söz konusudur. Eski'nin zaman içerisinde yok olamayacağı düşüncesinin ege-men olduğu bu yeni'den yazma çabalarında, eski imge ile yeni metin arasında bir sürerlilik ve bütünlük olduğu görülür.

Her anlatı gibi bu metinlerin de, bir girişi olması gayet doğaldır. İncelememizde esas aldığımız üç metin de 'Besmele' ile başlar ki, bu kutsal kitabımız olan *Kur'an-ı Kerim*'de ve mesnevi türünde değişmez niceliklerdendir:

Bismillahirrahmanirrahim.

Elif Lâm Râ. Bunlar apaçık Kitabın ayetleridir.

(Yusuf, 1)

Zikr olunmasa evvel ismu'llah

Her ne başlansa âhır ola tebâh

Söz ki olmaya anda hamd-ı Hüdü

İrmez andan sımâh-ı sadâ

(Hamdullah Hamdi, s. 1-2)

Bismihû.

Esirgeyen ve başıslayan Allah'ın adıyla.

(Nazan Bekiroğlu, s. 13)

Fakat üç metnin de 'Besmele' ile başlaması, biçimsel dönüşümün görüntüsel boyutta olduğunun ve öykünme (pastiş) nitelikli bu yeni'den yazmanın, sonsuz bir alıntı süreci içinde şekillendiğinin işaretidir. Ayrıca Nazan Bekiroğlu'nun üst anlatı olan *Kur'an-ı Kerim*'den "Sen onlara bu kıssayı anlat, belki üzerinde düşünürler." (Araf, 176) suresini, kolaj tekniği ile öyküye başlamadan genellikle ithaf tümcelerine ayrılan bölüme yerleştirmesi, metinler arası göndergelerin varlığını belirginleştiren bir diğer kullanımdır. Gerçekliğin imgelere dönüştürüldüğü Bekiroğlu metninde, vurgu biçimden içeriğe doğrudur ve biçimsel nicel dönüşümlerden düzyazılaştırma, metnin konusundaki ortaklık dolayısıyla bir anıştırma formunda görülmektedir.

Gönderge metinden sapmaların asgari düzeyde olduğu Bekiroğlu ana metninde, izleksel ya da anlamsal değiştirim yoktur ve poetik nitelikler dikkat çeker. Biçimsel eklektizm ve kodların karışımı hâlindeki bu özgün anlatıda, Yusuf'un nebilğini müjdeleyen rüyanın ve bu rüyanın göndergelerini algılayan Yakub'un endişelerinin anlatıldığı bölümde de ortak noktalar vardır:

“Bir zamanlar Yusuf babasına (Yakub’a demişti ki: “Babacığım! Ben (rüyam-
da) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm. Onları bana secde ederken gördüm.

Babası: “Yavrucuğum! dedi. Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana
bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insana apaçık bir düşmandır.

İşte Rabbin böylece seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumu-
nu öğretecek ve daha önce iki atan İbrahim ve İshak’a nimetini tamamladığı gi-
bi sana ve Yakub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin hakkıyla
bilendir, hikmet sahibidir.

Andolsun, Yusuf ve kardeşlerinde (almak) isteyenler için ibretler vardır.”
(Yusuf, 4-5-6-7).

Üst anlatı *Kur’an-ı Kerim*’den hareket eden Hamdullah Hamdi,
dilin ve edebî metnin imkânlarını kendi imgesini yansıtma yönün-
de kullanır:

*Anun izün düşinde ol dilber
Gördi on bir nücûm u şems ü kamer*

*Bende gibi iderler ana sücûd
Göricek anı ol latîf vücûd*

*Dime ihvâna hâbunı zinhâr
Hâbdan fitne olmasun bîdâr*

(Hamdullah Hamdi, s. 55-57)

Aynı şekilde Nazan Bekiroğlu da, Yusuf’un rüyasını ve bu rüya
ile ilgili babası Yakub’un endişelerini kendi bakış açısından anlatır:

“Düşümde güneşi gördüm canım baba.

Yakub titredi.

Sonra ay’ı gördüm, diye ilave etti.

Yakub ürperdi.

Sonra on bir yıldız gördüm yanı sıra.

Yakub yumdu gözlerini. İçinden bir deniz geçti.

Geldiler, teker teker, gökten yanı başıma indiler. Döndüler çevremi bir kez.
Sonra önümde...

Yakub yumdu gözlerini daha sıkı, açtı gözlerini daha büyük içindeki göklere.

Canım baba, canımın içi baba. Döndüler çevremde bir kez ve önümde eğil-
diler, secde ettiler.

Yakub, içindeki göklerde eridi. (...)

Hay, dedi Yakub, Rabbin, Hay! İçinde endişe.

Sustu Yakub. Neden sonra, sus, dedi Yusuf’a, rüyan sana devlet demektir.
Ama zamanı çok sonraları gelecektir. Şimdi sus canım oğul!

Ve sakın kimseye. Sakın kimseye. Hele sakın ağabeylerine. Hiç ama hiçbir şey söyleme. Onlar da çocuklardır. Nerede ki devlet ve muhabbet var, nerede ki hâl var makam var, orada kıskançlık vardır. Bu yüzden canım oğul, ey benim Yusuf'um oğul, hiç kimseye hele kardeşlerine hiç, hiçbir şey söyleme." (Nazan Bekiroğlu, s. 25-26).

Postmodern anlatının geçmişle dolayısıyla gelenekle bağlarının kopmadığını işaret eden bu alıntılar, üst anlatının ve gönderge metnin sanatkârın ana metnindeki görünümü olarak dikkate değerdir. Metinlerin düzenleniş biçimi, mesnevi ve postmodern anlatı, nazım ile nesir arasındaki farklılıkları netleştiren niteliklere sahiptir. Geleneksel bir izlek hâlinde sürekliliğe sahip *Yusuf ile Züleyha* öyküsünün bu farklı anlatımlarında ortak nokta içeriktir. Yusuf'un rüyası, babası Yakub'un endişeleri, geleceğe dönük sevinci, rüyayı kimseye özellikle kardeşlerine anlatmaması konusunda Yusuf'u uyarması gibi ortak olay birimleri çevresinde şekillenen Bekiroğlu metni, birey ve bireyin evrendeki konumuna ait derin göndergeleriyle kapsamlı bir yeni'den düzenlemedir. *Yusuf ile Züleyha* anlatısında, Bekiroğlu'nun "bireysel ve gizli miti",²⁰ dil malzemesini kullanımındaki öznellik ve özgün sanatçı kimliğinin ayırıcı nitelikleri ile bütünlenerek yansıtılır.

Nazan Bekiroğlu, "hemen her şeyi metinleştirme yönünde bir hareket"²¹ olan postmodern anlatının imkânlarını, geleneği diriltme eğilimine hizmette kullanır. Aynanın öteki yüzüyle yani kendi iç dünyasıyla yansıttığı bu anlatı dizgesinde, anlatıma dayalı metinlerin sanatkâra sunduğu zengin ve geniş söz dünyasını lirik, mistik ve poetik bir forma kavuşturur. Züleyha'nın aşkının merkeze yerleştirildiği bu anlatının, Yusuf'a olan aşkı yüzünden eleştirilen / kınanan Züleyha'nın kınayıcılar / diğer kadınlar ile yüzleşmesinin anlatıldığı bölümünde de diğer metinler ile benzeşimler görülür:

"Şehirde bazı kadınlar dediler ki: Aziz'in karısı delikanlısının nefsinden murad almak istiyormuş: Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz.

Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara davetçi gönderdi: Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yusuf'a): "Çık karşılarna!" dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: Haşa Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!" (Yusuf, 30-31).

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bu olayı, Hamdullah Hamdi, mesnevisine şu şekilde taşır:

Gıybet itdi zenân-ı Mısır anı
Ki sever bir gulâm-ı İbrânî

Cânına aşkı eyle kâr etmiş
Ki dil ü dîni târümâr itmiş

Çûn Züleyha'ya vâsıl oldu haber
Hatırın gayret itdi zîr ü zeber

İşret esbâbı düzdi ol hoş rây
K'ide ol bî-haberleri rüsvây

Her perî-rûy eline gunc ile
Bir bıçak virdi bir turunc ile

Gördiler çûn zenân-ı Mısır anı
Bin nazarda yitürdiler cânı

Eyle yanıldı şevkden amelin
Ki turuncı sandı kesdi elin

Mâh-ı Mağrib didi budur o gulâm
Ki beni yakdı aşk odına tamâm

Budur ol bana töhmet itdüğünüz
Aşkı ile melâmet itdüğünüz
Bu belâda sana melâmet yok
Dil-i bî-ihitiyâra töhmet yok

Görelî anı bî-mecâl olduk
Derdüni bildik ehl-i hâl olduk

(Hamdullah Hamdi, s. 350-360)

Anıştırma tekniğini kullanarak diğer iki metin merkezli kendi metnini kuran Nazan Bekiroğlu ise, aynı olayı şu şekilde anlatır:

"Züleyha, önüne geçemeyeceğini anladığı aşkının denizlerindeki fırtınalarda yaralar aldıkça, Mısırlı kadınların diline düştü. Ayıplandı, kınayıcılar tarafından kınandı. (...) Böyle konuştu günlerce ve gecelerce Mısır'ın soylu kadınları. Züleyha evli, Züleyha efendi. Âşıktı, hem de kölesine tutsaktı! Ne kadar ayıptı, ne kadar yasaktı.

Dedikodular gelince Züleyha'nın kulağına dedi: Ateşe düşmeyen yanmayı nereden bilsin? Elini bıçak çizmeyen kanın rengini nasıl öğrensin? (...)

Yusuf'u Mısırlı kadınlara göstermeye karar veren Züleyha her birine ülaklarını saldı vakit geçirmeden. (...) Nil gecesinin sıcaklığı kendi içlerinin sıcaklığından daha fazla olmayan Mısırlı kadınlar bıçaklarını sağ ellerine, porta-

kallarını sol ellerine aldılar, hülyalı ve içi hazla gülümseyen gözlerini hiç ayırmadan, pürdikkat, en tepesinden başlayarak soymaya başladılar. (...) Züleyha, ince bir bakışla cariyelerine buyurdu, söyleyin gelsin, içeri gönderin.

Hangi bahçeden geldiği belirsiz bir koku. Bir ışık yağmuru.

Bir esinti, bir duruş sadece. Yusuf odaya girmişti, sadece bu. (...)

Hepsi hayret makamında, o denli kendinden geçmiş. Bu bir insan olamaz, bu ötelere gelmiş bir melek, diye mırıldandılar. Gözleri Yusuf'ta, elleri portakalı soymaya devamlı bakakaldılar. Kuşkusuz aşk sirayet ediciydi. Şimdi hepsinin yüreğinin attığı yerde Züleyha'nın yüreği, şimdi hepsi birer Züleyha. Sonunda hepsinin elleri kesildi!

Ne bir aci, ne bir çılgılık, ne bir ünlem. Sadece birkaç damla kan. (...) Bu ki yaratılmışların en güzeli, Züleyha başıyla bizi. (...) Siz ellerinizi doğradınız, ben yüreğimi doğradım. Bir kez gördünüz siz, ben yıllardır bu güzellikle sınanmaktayım." (Nazan Bekiroğlu, s. 100-102).

Bu ifadeler, üst anlatı olan *Kur'an-ı Kerim*'den ve gönderge metin olan Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha* mesnevisinden bahsetmeden / dipnot göstermeden anıştırma ve özsel bir alıntılama ile yapılan metinler arasılığın göstergeleridir. Yusuf zindanda iken, kralın, şahın yahut firavunun rüyasını yorumlaması ve suçsuzluğunu açığa çıkarması için gönderilen elçi aracılığıyla isteklerinin anlatımında da ortak noktalar dikkat çeker:

"(Adam bu yorumu getirince) kral dedi ki: "Onu bana getirin!" Elçi, Yusuf'a geldiği zaman, (Yusuf) dedi ki: "Efendine dön de ona; 'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?' diye sor, şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir."

(Kral kadınlara) dedi ki: Yusuf'un nefsinden murat almak istediğiniz zaman durumunuz neydi? Kadınlar, Haşa! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik, dediler. Azizin karısı da dedi ki: "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murat almak istemişim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir." (Yusuf, 50-51).

*Didi var Yûsufi getir göreyin
Düş cevâbını kendinden sorayın*

*Yûsufun bahtı cûn rücû' itdi
Ahter-i devleti tulû' itdi*

*Yûsuf oldı husrevâne revân
Bâd-pây üzre cûn gül-i handân*

*Da'vet eyledi tahtı üstine
Tâ ki ola bahtı üstine*

(Hamdullah Hamdi, s. 399-402)

Düzyazılaştırmanın sınırsız anlatma ve olay birimleri ekleme imkânını kullanan Nazan Bekiroğlu anlatısında ise, "Sor Bakalım Efendine" ve "Züleyha Oradaydı" başlıklı bölümlerde aynı olay şu şekilde yeni'den konumlandırılır:

"Şerbetçi'ye, dön dedi efendinin yanına, sor bakalım, Mısırlı kadınlar neden ellerini kesmişlerdi?

Sesi ağrıdı. Demek istiyordu ki, efendine sor bakalım, bundan sonraki hayatımda ben, ihsan gördüğü kapıya ihanet eden ve Rabbinin istemediği bir fiili işleyen; ama Firavn tarafından affedilen bir kul olarak mı tanınacak, öyle mi yaşayacağım? Yoksa Mısırlı kadınlar itiraf edecek de, Rabbinin zaten bildiğini herkes bilerek temize mi çıkacağım? (...) Şerbetçinin anlattıklarını dinleyen Firavn gülümsedi. Mısırlı kadınların ellerini kesmesi, böyle bir deyim, tarihçesine vâkıf olmadan işitmiş olduğunu hatırladı. (...) Sabaha kadar Firavn. Sordurdu, buldurdu, arattı, Yusuf'un zindana atılmasında payı olan herkesi ertesi sabah için fermanla saraya çağırttı. (...)

Sorun bakalım. Mısırlı kadınlar neden ellerini kesmişlerdi?

Firavn'ın rüyasının üzerinden bir rüya daha geçmeden Yusuf Mısırlı kadınlarla yüzleştirildi. (...) Kabahatin, sahipleneni çok olunca, inkârı gibi kalbülü de kolaydı. (...)

O masum, diye başladı içlerinden birisi, en yürekli. Onu isteyen bizdik, biz kadınlardık; sular gibi güzelliğinin fidanına aktık. (...) Firavn, söyle, demedi. Öyle demedi de, bize söyleyecek bir şeyin var mı Züleyha, böyle dedi. Züleyha Firavn'a baktı. Bakışlarında ne korku, ne utanç vardı. (...) Firavn yineledi: Züleyha bize bir şey söyleyecek misin? (...) Rabbinim, Yusuf'un da Rabbi olan Rabbinim tanışımıdır ki, dedi, o masum, onu isteyen bendim. Şimdi olduğum benden başka bir ben olan bendim. Parmaklarımın arasında gömleğinin ipliklerini, tırnaklarımın arasında iki omzunun arasından sızan kanın kokusunu taşıdım gecelerce ve günlerce. Onu ben istedim. (...) Züleyha'nın omuzlarından geçmişin acısı kalktı. Yitirdiği her ne ise bulduğu daha büyüktü." (Nazan Bekiroğlu, s. 168-174).

Yapılan gönderme ve alıntılarla diğer iki yapıtta da işlenen olay çerçevesinde iletisini belirginleştiren yazar, çok sesli bir tarzda varlık bulan *Yusuf ile Züleyha* öyküsüne yeni bir anlam zenginliği katar. Bireyin tarihsel kimliğini bir konuma yerleştirme ereğinin ve kendi olma yetisinin göstergeleri ile boyut kazanan bu anlatılarda metinler arası imgeler öncellenir. Üst anlatı, gönderge metin ve ana metinde ortak olan diğer olay birimleri şu şekilde sıralanabilir:

-Yusuf'un tanıtılması

-Yakub'un Yusuf'a sevgisi ve kardeşlerinin bu durumu kıskanması

-Kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya atması, kervancıların onu bulması ve pazarda satılması

-Yakub'un Yusuf'un öldüğüne inanmaması, kurdun Yusuf'u yemediğini söylemesi

-Züleyha'nın kendisine köle olarak alınan Yusuf'a âşık olması, Yusuf'un bu aşkı reddetmesi

Züleyha'nın kendisini kınayan diğer kadınlara Yusuf'u göstermesi

-Züleyha'nın Yusuf'a iftira atması ve Yusuf'un zindana atılması

-Züleyha'nın aşkından güzelliğini, servetini yitirmesi ve Yusuf'un Rabbine iman etmesi

-Yusuf'un rüya yorumlaması, bu sayede zindandan çıkması ve Mısır azizi olması

-Züleyha ve Yusuf'un evlenmesi, Züleyha'nın güzelliğine ve servetine kavuşması

-Yusuf'un kardeşleri ile karşılaşması, babasına haber göndermesi ve babasının yanına gelişi

-Yusuf'un duası

Hamdullah Hamdi mesnevisinde olduğu gibi metnine gazeller ve kasideler ekleyen Nazan Bekiroğlu, böylece gönderge metnin poetik üslubunu da yakalamayı başarır. Sürekli bir şimdiler dizisinde parçalanmış zamana tutunmak isteyen her iki sanatkâr da, toplumsal bilinçdışının dışavurumlarından biri olan bu öyküyü yeniden yazarak geleneği yeni'leme, diriltme, derinleştirme ve yaşatma çabasıdır. Züleyha'nın ödediği bedelin daha yoğun olarak aktarıldığı Bekiroğlu anlatısında, ruhsal olgunlaşma imlenerek psikanalitik değerlendirmeler de yapılır. Hamdullah Hamdi mesnevisinde dokuz tanesi Züleyha, diğerleri Yakub, Mısır Halkı, Malik ve Bazığa ağzından olmak üzere on üç gazel vardır; Bekiroğlu metninde ise üç kaside ve üç gazel yer alır. Kasideler, "Yusuf'un Gözleri" (s. 75), "Yusuf'un Elleri" (s. 76) ve "Yusuf'un Alnı" (s. 78-79) adlarını taşır ve Züleyha'nın söylemi ile ifade edilir:

Yusuf'un gözleri bir derin kuyu

Yusuf'un gözleri bir gizli bahçe, yağmur yemiş gül vurgunu

bir yasak kent surları kuvvetli, bir iç şehir kapıları kilitli

(Nazan Bekiroğlu, s. 75)

Yusuf'un elleri bir salkım üzüm

bir ak zambak, şakağında Yusuf'un eli

kimi parmakları elif, tırnakları karanfil

*kimi parmakları kalem, tırnakları gül
elleri Yusuf'un*

(Nazan Bekiroğlu, s. 76)

*Yusuf'un alını bir açık deniz
bir dingin akıntı, bir suskun ırmak
durgun derin akar (..)
Yusuf'un alnından külhan geçer, gülşen geçer
Yusuf'un alnından İbrahim
Yusuf'un alnından bıçak altındaki İsmail'in alını
Musa geçer, Yunus geçer
Yusuf'un alnından sırtında çarmıhı Nasıra'lı İsa geçer*

(Nazan Bekiroğlu, s. 78)

Yusuf'un dilinden ifade edilen "Bismillah Gazeli" (s. 175-176), "Merhaba Gazeli" (s. 178-180) ve "Efendim Gazeli" (s. 183-187) adlı üç gazel ise, biçimsel dönüşümün düzyazılaştırma niceliği ile sınırlı kaldığının göstergeleridir. Anlatı da niteliksel anlamda bir anıştırma ediminin varlığını netleştiren bu kaside ve gazel metinleri, psikanalitik içerikleri ile aşk izleğinin ve aşkla bütünlenmenin tinsel yorumu hâlinindedir:

"Kuyuya Bismillah! Zindana bismillah!

Karanlıktan aydınlığa çıkaran duaya, hüznün ile semaya ağan ruha Bismillah!

İki bulut aydınlanınca gökyüzüne neler gördüğümü anlattığımda beni anlayan kalbe Bismillah! Ey kalbin üzerinde titreyen hüznü! Acıya Bismillah! Ateşe Bismillah! Gözyaşına Bismillah!" (Nazan Bekiroğlu, s. 175)

*ey örtüsüne bürünen gece kadar güzel sevgili
şimdi gerçekleşen bir rüya, tamamlanmış bir fetihsin bana
merhaba ey yollarına döküldüğüm
fethi cana safa gelen merhaba
ey akıncılarımı barındıracak şehir
benim şehrim merhaba*

(Nazan Bekiroğlu, s. 179)

*ey benim kölesi olduğum kölem
efendisi olduğum efendim (..)*

*ah efendim, efendinin kölesiyle hükmü var
boynumdaki mahfazanın içinde adım, köle hükmünce yazgılı
olduğundan değil
bütün saltanatların üzerinde kendi yasalarıyla seyrettiği için aşk
kendime efendi seçtiğim için efendim*

(Nazan Bekiroğlu, s. 183)

İnsanoğlunun en eski itiyadı olan aşk, övünülecek imtiyazdır ve Tanrı kâinatı aşk üzerine yaratmıştır. Edilgen bir duygu değil, bir eylem olan aşk, "bir şeyin içinde olmaktır, bir şeye kapılmak değil."²² Yusuf ile Züleyha öyküsünde, aşkın bu yapıcı ve yaratıcı yönü ön plandadır. Anlatıda aşk, tensel bir olgu olmaktan çıkarak bireyin dünyaya açılımını ve kendi oluşunu sağlayan tinsel bir güce döndürür. Bu yönüyle "sevgi ya da aşk, hem yaratılmışlar arasında bağıntı için, hem de yaratılmışlarla yüce Allah arasındaki bağıntı için kullanılan genel bir kavram"²³ olarak bireyin başka varlıklarla bütünleşerek çoğalma arzusunu kutsar. Kaba realiteyi yumuşatmak için, bireyin bu kutlu sığınağa yönelmesi ise kaçınılmazdır. Önemli olan bedenlerde değil, ruhlarda bütünlüğe ulaşabilmektir. Zira, insan maddenin darlığından ruhun enginliğine ancak varlık gemisini yakarak erişebilir.

Nazan Bekiroğlu'nun entelektüel kimliğinin, geleneksel içeriğin postmodern biçimle buluşmasında da etkisi büyüktür. O, dinsel ve kültürel değerler manzumesini, modern yöntem ve tekniklerle sentezleyen yeni bir yaratım oluştururken kendi bireysel imgelemine de 'yazıcı' kimliğiyle metnine dâhil eder; zira, "yaratıcılığın, bilinci yoğunlaşmış insanın kendi dünyasıyla karşılaşması"²⁴ olduğunun bilincindedir. Bu bağlamda yazar, "Sözbaşı" başlıklı bölümü, kendi öyküsünü içselleştirerek kurar. Aynı durum, gönderge metin olan Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha* mesnevisinde de görülür:

*Hamdî ger Murtazâ'ya kanber ola
Yegdür andan ki halka server ola*

*Bülbül-i bûsitân-ı fakr ü fenâ
Şâhbâz-ı şikâr-ı ehl-i bekâ (...)*

*Yûsufun çekdiğümce gussasını
Gussam okurdu bana kıssasını (...)*

*Gerçi nazmında kâsır ü lâlem
Kıssasında velik hem-hâlem*

(Hamdullah Hamdi, s. 21-22, 27, 29)

Bekiroğlu da duygusal paylaşımda bulunduğu Hamdullah Hamdi gibi, öykünün kendi imgelemindeki yansımalarını anlatarak metnine başlar. Geleneksel içeriğe içerden bakan yazar, okurla diyaloga girer ve 'yazıcı' kimliği ile zamansal değişimleri aşan bir konuma yükselir:

"Bismihû.

Esirge ve bağışla.

Öptüm kitapların da üzerindeki Kitab'ı, öptüm ve koydum alınma.

Ben: Yazıcı. Yazmaya başladığımda, yıl bir dokuz yüz doksan dokuz milat-
tan sonra, aylardan Nisandı. (..)

İlk sözcükler mürekkebi mor kalemimin ucundan dökülürken, Ayasofya'da
Topkandilin altında değil idiysem de Hamdullah Hamdi Hazretleri gibi (rahmet
onun ve bütün Yusuf u Züleyha yazıcılarının üzerine olsun), ben de suyun
kıyısındaki kentte kendimce bir Ayasofya'daydım." (Nazan Bekiroğlu, s. 16-17).

Her iki sanatkâr da, farklı uzam ve zamanda kendi rüyaları ile
üst anlatıdaki rüyayı bütünleyerek insan varoluşunun yazıya geçiş
sürecinin örneklerini meydana getirir. Mukaddime nitelikli bu bö-
lümde, mesnevi türündeki gibi diğer yazıcıların da anılması, biçim-
sel dönüşümün metnin yazınsal türünden öteye gitmediğini de
gösterir. *Yusuf ile Züleyha* öyküsünün düşünsel ve duyuşsal etkileri-
nin altını çizen yazar, aynı şekilde, eserin sonuna eklediği
"Yazıcının Son Sözü Yazıcının Rüyası" adlı bölümle mesnevi türü-
nün sebab-i telif bölümü ile örtüşen bir içerik oluşturur:

"Yazının bedeli vardır bilirsiniz.

Kurban ister, kan ister. Ter ister, gözyaşı ister.

Bu yüzden kaderi ağırdır. Yazının kalbi vardır. (..)

Anlattılar işte, gözlerimle görmedim, taşlara kazımadım. Ama yalancı da
değilim. Yazılmış bir hikâyenin üzerinden yeniden yazmak arzusuyla geçince
yazdım, bu yüzden yazdım. (..)

O kadar ki, rüyanın hikâyesi demek olan bu hikâyede yazılmadık tek rüya,
yazıcının rüyası. (..)

Değil mi ki ben kâtib-el-esrârım, kimi yazarak öldüm, kimi ölere yazdım.

Vakit tamam! Üzerinden bir okuma geçmiş kitabı karşısında yazıcının duy-
duğu ürpertinin anısı, bütün anılara benzeyecek nasılsa. (..)

Konan göçer, doğan ölür elbet. (..)

Ne güzel, ölecek olmak ne güzel. Ne güzel, ölecek olmanın muştusu ölme-
yecek olmanın tahayyülünden, ne güzel.

Beyit:

Minnet Hüdâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur

Bâkî kalır sahîfe-i âlemde adımız (Bâkî)" (Nazan Bekiroğlu, s. 223-224)

Yaratıcı gücü, sanatın büyümlü dünyasında yeni'leyerek geleceğe
taşıyan yazar, fiziksel ölümü aşmış bilincindedir. Yapıtı ile ha-
yatın arka metni olan ölümün ötesine geçmekte yani ölümsüzleş-

mektedir. Böylece, içindeki 'eski' imgesini zaman, uzam ve olay dizgesi içinde anlamlı kılarak kavramsal düzlemde "hiç kullanmadığı bir kapıyı kullanıp gül bahçesine çıkabilme, dirilişi anlama ve onu yeniden yaşayabilme gücü"²⁵ ile tinsel varoluşun sürekliliğini işaret eder. Metne kolaj tekniği ile eklenen Bâki'ye ait beyit, yazarın yazınsal kendiliğini tamamlar mahiyettedir.

Nazan Bekiroğlu, *Kur'an-ı Kerim'* de Yusuf suresinin sonunda yer alan 'Yusuf'un Duası'nı ise, yine kolaj tekniği ile metnine yapıştırmayı tercih eder. Hamdullah Hamdi'nin mesnevisinin de son bölümünde yer alan bu dua bölümü, mesnevi türünün biçimsel düzenlenişinin ayrılmazlarından. Geleneksel mesnevi türü ile aynı dizgelerde kurgulanan postmodern anlatının bu ortak biçimi, metinsel bağlamda bütünselliğe imkân tanır. Hamdullah Hamdi mesnevinin sonuna dua bölümünü iki içerikli olarak (Yusuf'un Duası ve Züleyha'nın Duası) kendi söylemi ile oluştururken Nazan Bekiroğlu, üst anlatıdaki "Dua" bölümünü aynen kolajlar:

*Ey Rabbim!
Mülkten bana nasibimi verdin.
Ve bana rüya ilmimi öğrettin.
Ey gökleri ve yeri yaratan!
Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin.
Beni Müslüman olarak öldür
Ve beni
Salihlerin arasına kat.*

(Yusuf, 101 ve Nazan Bekiroğlu, s. 219)

Metin dışı bir ögeyi metnine ustalıkla yerleştiren yazar, bu dua bölümü ile kurguladığı öyküyü sonlandırır. Bu tarz metinler arası yer değişimler, eş anlamlılık ilkesi ile oluşturulmuş yapıtlar arasında birleştirici bir olgu hâlinindedir. Metinlerin aynı çizgide buluşmasını sağlayan bu tarz kolajın, metnin bütününe bakıldığı zaman "yaptakçılık"²⁶ olmadığı görülür. Zira, hem Hamdullah Hamdi hem de Nazan Bekiroğlu, kendi metinlerini kurarken sadece içerik ödünçlemesi yapar ve var olan bir yapıtı, yeniden üretirken kendilik değerlerini ve yaşadıkları çağın anlam dizgesini de eklerler. Yusuf ile Züleyha öyküsü için söylenmiş birçok örnek olduğu hâlde, özgün birer yapıt yaratırlar. Böylece "bireysel ya da toplumsal olarak hikâyeleştirilmiş yaşamlar süren hikâye anlatı organizmaları"²⁷ olan insanın / insanların, birey ve toplum boyutlu kimlik arayışını da metinleştirmiş olurlar. Tarihsel süreçteki varlığımızı belgeleyen ve "yalnızca iç-

lerinde anlatılan bireyleri değil; tüm çağları yeniden yaratabilen, tüm kültürlerin duygusunu aktarabilen, tüm dünyaların taslağını çizebilen"²⁸ bu anlatılar, sanatkârın ülküsel sorumluluğunu da netleştirir. Zira, gelenekselden postmoderne uzanan çizgide, bir diriliş panoramasına dönüşen yazınsal olgu, ereksel niteliklere sahiptir.

SONUÇ

"Bir ilişkiler, örüntüler ağı"²⁹ olan geleneğin erdemlerinin hayatın sürekliliğinde değişim ve gelişim yaşaması, metnin yaratıldığı uzamın sınırlarını da belirlemektedir. Nazan Bekiroğlu "*varolmak değişmek, değişmek olgunlaşmak, olgunlaşmak ise kendini sonsuza kadar yaratmaktır*"³⁰ düsturu ile metnini kendi olma sürecinde arayış, oluşum ve tamamlanmayı yaşayan bireyin arketipsel bir öyküsü hâlinde konumlandırır: "*Yusuf ve Züleyha kıssası, kıskançlık, evlat sevgisi, ayrılık acısı, zulüm, aşk, duyguların kontrolü, sabır, iffet, adalet, doğruluk ve haklılıkta ısrarın karşılıksız kalmayacağı gibi evrensel olguları dramatik bir örgüde, canlı yaşantı sahneleri içinde irdelemektedir.*"³¹ Duygusal bağlılık ve uzlaşımların etkin olduğu bu metinde, evrenselden ulusala kayan çizgide, rüyaların, tarihin, dinin, fantezilerin post-romantik bir analizi yapılır. Anlatı, "yarı mitolojik bir varlık ve örnek insan tipi"³² olarak sunulan Yusuf ile "hakikatın kendini açan yönünün, kendini gizleyen yönüne, yani zahirin batına üstün gelmesinin"³³ kişi düzeyindeki temsilcisi olan Züleyha'nın aşkı merkezli, geleneksel hayatın ve bu hayata ait değerler manzumesinin modernize edilerek postmodern biçimin donanımlarda kurulmasıdır.

Modern yöntemler ile geleneksel unsurların estetik bir normda birleştirilerek postmodern bir uzam yaratan Nazan Bekiroğlu'nun *Yusuf ile Züleyha* anlatısı, metinler üstü özellikler ile genelleşerek türler üstü bir nitelik kazanır. Eski-yeni, masal-gerçek gibi farklı imajları yan yana getiren bu anlatının öykü mü, mesnevi mi, deneme mi olduğunun ayırt edilememesi, metinler arası imgelerin varlığını belirginleştirir.

Nazan Bekiroğlu, kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek ile "*aynı silsilede yer alma ve süreklilik hissi*"³⁴ içerisindeki anlatısı ile "*ölümlü ve iğretiden ölümsüze doğru yükselecek hakikate ayna olma*"³⁵ başarısına ulaşır. Gerçek yerine imajı, mitik söylemin, metinler arası göndermelerin esas alınması, kendilik sorgulaması ile psikanalitik bir metne dönüşümü de olanaklı hâle getirir.

DİPNOTLAR

- 1 Halis Çetin, "Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi", *Doğu Batı*, y. 7, s. 25, Kasım-Aralık-Ocak 2003, s. 18.
- 2 Beşir Ayvazoğlu, *İslam Estetiği ve İnsan*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, s. 14.
- 3 J. Needleman-R. Skynner-D. Ingleby, *Psikiyatri ve Kutsallık*, (çev. Abdullah Haklı), İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 35.
- 4 *Doğu Batı*, y. 7, S. 25, Kasım-Aralık Ocak 2003, s. 8.
- 5 William L. Randall, *Bizi Biz Yapan Hikâyeler-Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*, (çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 50.
- 6 David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, (çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 1997, s. 107.
- 7 Mircae Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, (çev. Sema Fırat), İstanbul, 1993, s. 37.
- 8 Rene Guenon, *İslam Maneviyatı ve Taoculuğa Toplubakış*, (çev. Mahmut Kanık), İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, s. 7.
- 9 Nazan Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha-Kalbin Üzerinde Titreyen Hüzün*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.
- 10 Ramazan Korkmaz, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Türksoy Yayınları, Ankara, 2004, s. 68.
- 11 Celal Settari, *Züleyha'nın Aşk Derdi-Hz. Yusuf Kıssası*, (çev. Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 11.
- 12 *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 234-247 (XII. sure: Yusuf suresi).
- 13 Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi, *Yusuf u Züleyha*, (hzl. M. Naci Onur), Ertem Matbaacılık, Ankara, 1986.
- 14 A. Reza Arasteh, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş-Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Kişilik Çözümlemesi*, (çev. Bekir Demirkol-İbrahim Özdemir), Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2000, s. 19.
- 15 Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınları, Ankara, 2000, s. 216.
- 16 Victoria Rowe Hollbrook, *Aşkın Okunmaz Knyuları*, (çev. Erol Köroğlu-Engin Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 64.
- 17 Aktulum, *age.*, s. 94.
- 18 *Age.*, s. 94-95.
- 19 *Age.*, s. 165.
- 20 Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. 59.
- 21 Madan Sarup, *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, (çev. A. Baki Güçlü), Ark Yayınları, Ankara, 1993, s. 159.
- 22 Erich Fromm, *Sevme Sanatı*, (çev. Işitan Gündüz), Say Yayınları, İstanbul, 1998, s. 30.
- 23 Nasrullah Pürcevani, *Can Esintisi - İslam'da Şiir Metafizigi*, (çev. Hicabi Kırlangıç), İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 354.
- 24 Rollo May, *Yaratma Cesareti*, (çev. Alper Soysal), Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 74.
- 25 Sevim Kantarcıoğlu, *T. S. Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendini Gerçekleştirme Teması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 64.
- 26 Aktulum, *age.*, s. 227.
- 27 Randall, *age.*, s. 90.
- 28 *Age.*, s. 124.
- 29 Beşir Ayvazoğlu, *Gelenegin Direnişi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s. 164.
- 30 Randall, *age.*, s. 35.
- 31 Nurullah Çetin, "Yeni Türk Şairinin Yusuf ve Züleyha Hikâyesi Duyarlığı", *Türkoloji*, c. XIII, S. 1, Ankara, 2000, s. 110.
- 32 Settari, *age.*, s. 129.
- 33 Toshihiko İzutsu, *İslam'da Varlık Düşüncesi*, (çev. İbrahim Kalın), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 23.
- 34 Edward Shils, "Gelenek", (çev. Hüsamettin Arslan), *Doğu Batı*, y. 7, S. 25, Kasım-Aralık Ocak 2003, s. 112.
- 35 Necmettin Şahinler, *Aynasını Arayan Adam*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 99.

KAYNAKÇA

- Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi, *Yusuf u Züleyha*, (hzl. M. Naci Onur), Ertem Matbaacılık, Ankara, 1986.
- Aktaş, Şerif, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- Aktulum, Kubilay, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınları, Ankara, 2000.
- Arasteh, A. Reza, *Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş-Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Kişilik Çözümlemesi*, (çev. Bekir Demirkol-İbrahim Özdemir), Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2000.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Gelenekğin Direnişi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ayvazoğlu, Beşir, *İslam Estetiği ve İnsan*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989.
- Bekiroğlu, Nazan, *Yusuf ile Züleyha-Kalbin Üzerinde Titreyen Hüzün*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.
- Çetin, Halis, "Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi", *Doğu Batı*, y. 7, S. 25, Kasım-Aralık-Ocak 2003.
- Çetin, Nurullah, "Yeni Türk Şairinin Yusuf ve Züleyha Hikâyesi Duyarlığı", *Türkoloji*, c. XIII, S. 1, Ankara, 2000.
- Eliade, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, (çev. Sema Fırat), İstanbul, 1993.
- Fromm, Erich, *Sevme Sanatı*, (çev. İştan Gündüz), Say Yayınları, İstanbul, 1998.
- Guenon, Rene, *İslam Maneviyatı ve Taoculuğa Toplubakiş*, (çev. Mahmut Kanık), İnsan Yayınları, İstanbul, 1989.
- Harvey, David, *Postmodernliğin Durumu*, (çev. Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul, 1997.
- Holbrook, Victoria Rowe, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, (çev. Erol Köroğlu - Engin Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- İzutsu, Toshihiko, *İslam'da Vârlık Düşüncesi*, (çev. İbrahim Kalın), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kantarcioglu, Sevim, T. S. Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendini Gerçekleştirme Teması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- Korkmaz, Ramazan, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Türksoy Yayınları, Ankara, 2004.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 234-247 (XII. Sure: Yusuf suresi).
- May, Rollo, *Yaratma Cesareti*, (çev. Alper Soysal), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- Needlemann, J. - Skynner, R. - Ingleby, D., *Psikiyatri ve Kutsallık*, (çev. Abdullah Haklı), İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Pürcevadi, Nasrullah, *Can Esintisi - İslam'da Şiir Metafizigi*, (çev. İfıcabî Kırılancı), İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- Randall, William L., *Bizi Biz Yapan Hikâyeler - Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*, (çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Sarup, Madan, *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, (çev. A. Baki Güçlü), Ark Yayınları, Ankara, 1993.
- Settari, Celal, *Züleyha'nın Aşk Derdi - Hz. Yusuf Kıssası*, (çev. Mehmet Kanar), İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- Shils, Edward, "Gelenek" (çev. Hüsamettin Arslan), *Doğu Batı*, y. 7, S. 25, Kasım-Aralık-Ocak 2003.
- Şahinler, Necmettin, *Aynasını Arayan Adam*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.